

СЕМАНТИЧНІ КООРДИНАТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

С. І. Позняк

SEMANTIC COORDINATES OF SOCIAL INTERACTION IN THE POLITICAL WORLD OUTLOOK OF UNIVERSITY STUDENTS

S. I. Poznyak

Політична картина світу як суб'єктивне відображення людиною політики і власного образу в ній конструюється молоддю в межах дискурсу, що продукується суб'єктами політичної соціалізації та віддзеркалює взаємодію їх соціалізувальних впливів. Таким є пропонований загальний підхід до дослідження особливостей структурування політичної картини світу молоді. В якості теоретичної основи для емпіричного дослідження репрезентацій студентством соціальної взаємодії в структурі політичної картини світу використовується теорія соціального капіталу та його психологічна складова – «соціально-психологічний капітал» – ставлення, що підтримують та регулюють інтерсуб'єкту взаємодію. В результаті психосемантичного етапу емпіричного дослідження, участь у якому брали представники ВНЗ чотирьох регіонів країни, було визначено основні координати семантичного простору уявлень студентства про соціальну взаємодію. Виявлені смислові та диспозиційні тенденції вказують на детермінованість уявлень респондентів смислом громадянської суб'єктності, невизначеність значень щодо громадянської ідентифікації та сутності громадської залученості, репрезентацію вузького радіусу інституціональної та міжособистісної довіри.

Ключові слова: політична картина світу, соціальна взаємодія, соціалізувальний дискурс, соціально-психологічний капітал, громадянська суб'єктність.

Политическая картина мира как субъективное отображение человеком политики и собственного образа в ней конструируется молодежью в рамках

дискурса, который продуцируется субъектами политической социализации и отображает взаимодействие их социализирующих воздействий. Таким есть предлагаемый общий подход к исследованию особенностей структурирования политической картины мира молодежи. В качестве теоретической основы для эмпирического исследования репрезентаций студенчеством социального взаимодействия в структуре политической картины мира используется теория социального капитала и его психологическая составляющая – «социально-психологический капитал» – отношения, которые поддерживают и регулируют интерсубъектное взаимодействие. В результате психосемантического этапа эмпирического исследования, участие в котором принимали представители ВНЗ четырех регионов страны, определены основные координаты семантического пространства представлений студенчества о социальном взаимодействии. Выявленные смысловые и диспозиционные тенденции указывают на детерминированность представлений респондентов смыслом гражданской субъектности, неопределенность значений, касающихся гражданской идентификации и сущности гражданской вовлеченности, репрезентацию узкого радиуса институционального и межличностного доверия.

Ключевые слова: политическая картина мира, социальное взаимодействие, социализирующий дискурс, социально-психологический капитал, гражданская субъектность.

Political world outlook as individual's subjective reflection of politics and his or her own image therein is constructed by youth in the framework of the discourse produced by the political socialization subjects. The discourse reflects interaction of their socializing influences. Such is the proposed general approach to studying peculiarities of structuring youth political world outlook. The theory of social capital and its psychological component "socio-political capital" defined as a set of attitudes that support and regulate interpersonal interaction is applied as the theoretical basis for

the empirical research of youth's representations of social interaction in the political world outlook structure. The psycho-semantic stage of the empirical research whose respondents represented higher education institutions of the four regions of the country resulted in identifying basic semantic coordinates of the university students' representations of social interaction. The identified semantic and disposition tendencies indicate that respondents' representations are determined by the meaning of civic subjectivity, ambiguity of the semantics of civic identification and essence of civic involvement, portrayal of narrow radius of institutional and interpersonal trust.

Key words: political world outlook, social interaction, socializing discourse, socio-psychological capital, civic subjectivity.

Соціально-політичний досвід людини, групи, нації відображається в індивідуальній та колективній свідомості неповторним чином, створюючи унікальну картину суб'єктивного світу, яка складається з динамічної системи пов'язаних між собою образів та уявлень про суспільство, політику, структуру, та конфігурації влади, ступінь та форми власного залучення суб'єкта. Внутрішньо організований світ суб'єктивного відображення оточуючої дійсності пов'язує об'єктивну реальність та людину і є умовою послідовності та цілеспрямованості її соціальної активності. Ж. Дюбі підкреслював, що системи образів та уявлень, притаманні різним групам і стратам суспільної формації, поєднуються по-різному, але завжди складають основу людських уявлень про світ, своє місце в ньому і, відповідно, визначають вчинки і поведінку людей [1].

Тема. Політична картина світу є частиною загальної картини світу людини і стосується системи образів та уявлень про владу, політичну систему, її структуру, політичних акторів, механізми політичного впливу, способи прийняття політичних рішень, норми і правила політичної взаємодії та політичної участі, образу «Я» в політиці. Дослідження політичної картини світу має як теоретичне, так і прикладне значення. У процесі теоретичного аналізу політичної картини

світу відбувається концептуалізація когнітивних та емоційних засад політичної дії суб'єкта, а емпіричні дослідження суб'єктивного відображення політики створюють можливість прогнозувати політичні дії громадян і молоді зокрема [2]. За словами О. Б. Шестопаля, що для того, щоб зрозуміти секрети впливу влади на свідомість громадян, важливіше досліджувати навіть не владу як таку, а ті образи, які заповнюють свідомість людей [3]. У сучасному суспільно-політичному контексті країни такі дослідження набувають особливої актуальності.

Метою статті є окреслити основні концептуальні положення підходу до вивчення політичної картини світу і зокрема дослідження семантичних координат соціальної взаємодії у структурі політичної картини світу студентської молоді; представити модель семантичного простору репрезентації студентством соціальної взаємодії, побудовану на основі аналізу даних психосемантичного дослідження; та обговорити отримані результати.

Картина світу і політичного світу зокрема є відображенням як загальнокультурної та загально національної системи орієнтацій, на безумовності існування яких наголошує Е. Фромм [4], так і специфічних (регіональних, ідеологічних, соціально-рольових тощо) конфігурації уявлень про політичний світ. Суспільство вибудовує певну культурну суперструктуру – загальнонаціональну картину світу – ядро, в якому, за образним виразом Г. Гачева відображена «цілісність національного життя: і природа, і стихія, і побут, і фольклор, і мова, і образність поезії, співвідношення простору і часу та їх координат ... тобто виявляється начебто набір ... основних національних цінностей, орієнтирів, символів, архетипів». Наявність такого ядра уможливорює взаєморозуміння різних груп суспільства, в яких відбувається селекція та інтерпретація інформації, що надходить [2].

У цьому контексті актуалізується питання вивчення потенціалу та особливостей впливу на структурування політичної картини світу студентської

молоді різнорідних, різновекторних та багатозначних смислових конструктів, що виробляються такими суб'єктами політичної соціалізації, як ЗМІ, влада, освіта, громадські організації, релігійні громади, і самою молоддю зокрема. Вербальною репрезентацією соціалізувальних впливів та їх взаємодії є дискурс, який, як наголошує І. В. Жадан, не лише репрезентує образи, уявлення та смисли учасників взаємодії, а й задає межі реальності і, як динамічна форма соціальної практики, конструює соціум, людину та ідентичність. В рамках існуючого дискурсу в процесі соціалізації молодь вибудовує власний текст, основними механізмами конструювання якого є селекція, інтерпретація, концептуалізація смислів і значень [5].

Саме соціалізувальний дискурс виступає об'єктом дослідження особливостей семантичного простору соціальної взаємодії у структурі політичної картини світу студентської молоді.

Для визначення базових смислів, що структурують суспільно-політичний дискурс щодо соціальної взаємодії і побудови інструментарію емпіричного дослідження, звертаємося до теорії соціального капіталу, розповсюдженого у сучасних суспільних науках концепту, що пропонує продуктивні, на нашу думку, підходи до вивчення соціальної взаємодії та її колективного та індивідуального ресурсу [6]. Соціальний капітал трактується нами в якості системи уявлень та диспозицій, що визначають простір спільних значень та смислів, які підтримують та регулюють інтерсуб'єктну комунікацію, впливають на вибір патернів та партнерів соціальної взаємодії, а отже забезпечують здатність суб'єкта вступати у взаємодію з іншими. Таке розуміння поняття в цілому ґрунтується на аналізі робіт П. Бурдьє, Дж. Кольмана, Р. Патнама та Ф. Фукуями, які містять базові положення щодо його концептуалізації. Однак викладене визначення віддзеркалює насамперед психологічний аспект соціального капіталу, що відповідає завданням соціально-психологічного дослідження. О. М. Татарко для позначення

ставленневого аспекту соціальної взаємодії, що, на думку дослідника, лежить в основі формування капіталу соціального, пропонує застосовувати нове поняття – «соціально-психологічний капітал» [7].

Смислові параметри соціальної взаємодії визначалися за результатами аналізу концепцій соціального капіталу Дж. Кольмана і Дж. Нагапіт та С. Гошала [8; 9]. Їх можна об'єднати у три групи: стосункові (довіра, взаємність, розуміння і прийняття норм та цілей співпраці, визнання зобов'язань, партнерства та відповідальності); когнітивні (спільні змісти та смисли, які вироблені та використовуються індивідами або групами в інтергруповій або інтрагруповій взаємодії); та структурні (настанови та готовність суб'єкта створювати зв'язки з іншими в межах певної соціальної структури).

В результаті теоретичного аналізу було також виділено показники соціального капіталу, з урахування яких розроблена програма емпіричного дослідження семантичного простору репрезентації соціальної взаємодії у політичній картині світу студентства. Основними показниками визначено: репрезентації міжособистісної довіри, довіри до соціальних та політичних інститутів, ідентичність та ідентифікацію, взаємність зобов'язань та очікувань, визнання «правил гри», прийняття та забезпечення легітимності суспільних норм і санкцій, включеність до мережі соціальних контактів та соціальної підтримки, громадянську взаємодію та відповідальність (у сфері політичних інтересів, у вирішенні проблем громади будь-якого рівня), громадянську залученість: формальну (участь у громадських, релігійних, професійних організаціях тощо) і неформальну (волонтерська, добродійна діяльність).

Емпіричне дослідження уявлень студентської молоді про соціальну взаємодію здійснювалось у три етапи. *На першому етапі* було проведено контент-аналіз дискурсів суб'єктів політичної соціалізації з метою виявлення смислових компонентів політичного дискурсу, в координатах яких формуються репрезентації

молоді про соціальну взаємодію. Метою *другого етапу*, обговоренню результатів якого присвячена дана стаття, було визначення основних координат семантичного простору, що структурують уявлення молоді про базові ставлення та цінності соціальної взаємодії. Основний метод дослідження на цьому етапі – психосемантичне опитування. *Третій етап* емпіричного дослідження передбачав застосування проєктивних методик для поглибленого вивчення смислів, які структурують уявлення студентської молоді щодо соціальної взаємодії.

За результатами контент-аналізу (наукового, освітнього – освітянські ЗМІ та навчальні програми з предметів суспільно-гуманітарного циклу для учнів 10-11 класів ЗОШ – дискурсів, програмних документів та звітів щодо низки освітніх та просвітницьких проєктів НДО та професійних асоціацій, а також публікацій рубрик «суспільство» та «політика» популярних Інтернет-видань) основними темами дискурсу суб'єктів політичної соціалізації щодо соціальної взаємодії було визначено: *довіру міжособистісну та інституціональну; правила гри, норми і санкції; і громадянську залученість*. В межах кожної із зазначених тем було сформульовано від 10 до 12 пропозицій¹, що віддзеркалюють основні смислові вектори політичного дискурсу. Далі пропозиції було використано у побудові бланка-опитувальника для проведення другого, психосемантичного етапу дослідження, апробацію якого було висвітлено у попередніх статтях.

У психосемантичному опитуванні взяло участь 482 респонденти з різних регіонів країни. Центральний регіон представлений 105 студентами ВНЗ Києва та 85 студентами ВНЗ Вінниці, південний – 97 студентами Херсонських ВНЗ, східний – 105 студентами Донецьких ВНЗ і західний – 89 студентами ВНЗ Івано-

---

¹ Окремі формулювання було запозичено з опитувальників, що використовувались у всесвітньому дослідженні цінностей (World Value Survey) та європейському соціальному дослідженні (European Social Survey).

Франківська. Дані, отримані у ході опитування, було опрацьовано з використанням методів математичної статистики.

Координати семантичного простору репрезентацій респондентів визначалися за результатами факторного аналізу даних на основі шестифакторної моделі. За результатами дослідження була визначена факторна структура репрезентацій соціальної взаємодії студентством в цілому по країні, а також окремо у кожному з регіонів з метою виявлення регіональних культурно-специфічних особливостей репрезентацій молоддю соціальної взаємодії (якщо такі існують).

Нижче представимо факторну модель репрезентацій студентської молоді, побудовану в результаті обробки повного масиву даних психосемантичного опитування студентської молоді різних регіонів України.

Факторна модель репрезентацій соціальної взаємодії студентством (сумарна дисперсія 67.10 %). по країні в цілому виглядає наступним чином.

Перший найінформативніший фактор *«громадянська активність і відповідальність»* (18.28 % внеску у сумарну дисперсію) об'єднав такі судження: без залучення до громадської діяльності ми не зможемо відстояти свої соціальні, економічні та професійні інтереси (0.599); брати участь у заходах на благо суспільства та своєї громади є обов'язком кожного громадянина (0.591); члени громадських організацій – це люди, які вболівають за добробут суспільства і готові поступитися власними інтересами заради спільної справи (0.560); серед громадських організацій та волонтерських груп є ті, чії цілі та інтереси я поділяю (0.530); тільки своєю активною політичною участю ми, громадяни, зможемо змусити політиків служити інтересам усіх членів суспільства, а не своїм власним (0.480); та інші.

Другий фактор отримав назву *«громадянська та соціальна ідентифікація»* (внесок у сумарну дисперсію 13.70 %) і містить наступні судження: лише

неосвічені та залякані люди можуть виявляти лояльність та довіру до влади та її установ (0.594); нехай заможні люди займаються добродійною та волонтерською діяльністю: бідні не повинні нікому допомагати (0.539); людина, яка ідентифікує себе з будь-якою групою, втрачає самостійність та індивідуальність і діє «як усі» (0.522); у громадян не може бути спільних інтересів з владою (0.488).

Третім виявився фактор, що містить судження, пов'язані із смислами *довіри та взаємності* (внесок у сумарну дисперсію 9.95%): серед моїх знайомих завжди є люди, на яких я можу розраховувати в разі потреби (0.561); ми живемо в той час, коли нікому, окрім своєї сім'ї, не варто довіряти (0.505); людина має завжди бути насторожі, щоб не було охочих скористатися її благодушністю (0.504); більшість людей, які мене оточують, цікавляться тільки власним добробутом (0.493); я не можу поступитися своїми інтересами заради інтересів інших, бо не впевнений, що можу розраховувати на взаємність (0.471).

Четвертий фактор має назву *«ставлення до норм та правил»* (9.08 % внеску у сумарну дисперсію) і складається з таких позицій: ми всі потураємо корупції, бо готові давати хабарі аби не витратити час і зусилля на вирішення питань законним шляхом (0.595); постійні розмови про недолугість нашого законодавства призводять до того, що люди стають терпимими до порушення законів і правопорушників (0.469); слід усвідомити, що депутати будуть дбати про наші інтереси лише тоді, коли ми почнемо витрачати свій час і кошти на їх обрання (0.406).

До п'ятого фактору *«потреба у соціальному захисті»* із внеском у сумарну дисперсію 8.19 % увійшли судження: ототожнення з певною групою, її цінностями та ідеалами допомагає людині почуватися більш захищеною (0.517); більшість громадян розраховують на підтримку влади у вирішенні своїх проблем (0.413).

Шостий, найменш інформативний фактор (внесок у сумарну дисперсію 7.90 %) віддзеркалює значення *індивідуальної свободи* або *свободи вибору*: оточуючі не мають права здійснювати моральний тиск на людину, щоб змусити її підкоритися встановленим суспільством «правилам гри» (0.619); свобода особистості і вільний вибір своїх цілей зовсім не суперечать дотриманню суспільних норм і правил (0.432); я вважаю, що зусилля кожного громадянина, спрямовані на самовдосконалення, важливіші для зміцнення нації та суспільства, ніж участь у політичній та громадській діяльності (0.401).

Побудована факторна модель свідчить про те, що репрезентації соціальної взаємодії студентською молоддю детерміновані, насамперед, смислами, пов'язаними з громадянською суб'єктністю, що представлені першими двома факторами «громадянська відповідальність та активність» і «громадянська та соціальна ідентифікація». Перший фактор вказує на усвідомлення молоддю важливості активного залучення до суспільно-політичних процесів і налаштованість на участь. Структура ж другого дозволяє виявити якісні особливості такої участі. Більшість студентів, які брали участь у опитуванні, відчують труднощі у ідентифікації себе з владою та інститутами держави, громадянами якої вони є. Респонденти, видається, налаштовані бути в опозиції до державної влади і не готові співпрацювати з нею. Так за результатами аналізу одномірного розподілу даних лише 35% опитуваних не погодилися із твердженням «лише неосвічені та залякані люди можуть виявляти лояльність і довіру до влади та її установ», 33% сказали «так» і 32.0% не змогли зробити свій вибір. Водночас, коли йдеться про бажаний стан речей, 69 % опитаних вважають, що у громадян можуть бути спільні інтереси з владою, і тільки 9% впевнені, що таких не може бути. 22% респондентів не змогли визначитися з відповіддю.

Значення третього фактору акцентує смисли довіри та взаємності в структурі семантичного простору репрезентацій учасників дослідження. На

відміну від попереднього, в якому також представлене значення довіри інституційної, тут йдеться про довіру міжособистісну. Щоб скласти уявлення про її рівень, проаналізуємо результати одномірного розподілу даних. Із судженням «серед моїх знайомих завжди є люди, на яких я можу розраховувати в разі потреби» погодилось 88% відсотків респондентів і лише 2% відповіли «ні». 46 % досліджуваних відреагували «так» на судження «ми живемо в той час, коли нікому, окрім своєї сім'ї, не варто довіряти», 29% не погодилися з ним, решта не змогла зробити свій вибір. Щодо судження «людина має завжди бути насторожі, щоб не було охочих скористатися її благодущністю», то 58% студентів підтримали його, 17 % з ним не погодилися і 25 % не визначились із відповіддю. 38 % респондентів позитивно поставилися до твердження «я не можу поступитися своїми інтересами заради інтересів інших, бо не впевнений, що можу розраховувати на взаємність», 27 % відповіли «ні», а 34% не змогли зробити вибір.

Наведені дані свідчать про доволі вузький радіус довіри та очікувананої взаємності, які структурують уявлення студентства про їх взаємодію з іншими. Для більшості респондентів такий радіус обмежується сім'єю та найближчим оточенням – ймовірно, коханим(-ною); людьми, яких вони люблять; друзями; богом².

На користь висновку про вузький радіус довіри, репрезентований дослідженими, говорить і аналіз структури фактору, який актуалізує значення «потреба у соціальному захисті». Більшість опитуваних (64 %) зазначили, що можуть розраховувати на такий захист від групи, цінності та ідеали якої вони розділяють. А що стосується держави, то лише 35 % студентства вважають, що громадяни можуть розраховувати на підтримку влади у вирішенні своїх проблем, і 43 % негативно відреагували на це твердження.

---

² Наведені конструкти були запропоновані учасниками апробаційного етапу дослідження для закінчення речення «Я скоріше довіряю...»

Смисли, пов'язані з соціальними нормами та санкціями представлені у моделі репрезентацій студентів – учасників дослідження факторами «ставлення до норм та правил» і «індивідуальна свобода». Зважаючи на смислову структуру даних факторів та оцінку респондентами змісту суджень, що увійшли до їх складу, можна зробити припущення, що більшість опитуваних визнають «толерантне» ставлення суспільства до порушення як соціальних, так і правових норм. Так, наприклад, 67 % респондентів погодилися з судженням «ми всі потураємо корупції, бо готові давати хабарі, аби не витратити час і зусилля на вирішення питань законним шляхом» і 15 % негативно відреагували на нього. Ймовірно також, що студенти розділяють відповідальність за такий стан речей зі своїми співгромадянами. У той самий час 75 % респондентів вважають, що «оточуючі не мають права здійснювати моральний тиск на людину, щоб змусити її підкоритися встановленим суспільством «правилам гри» і лише 9 % не погоджуються з цим судженням. Учасники досліджування високо оцінюють індивідуальну свободу і вважають (69 % опитуваних), що «свобода особистості і вільний вибір своїх цілей зовсім не суперечать дотриманню суспільних норм і правил».

Висновки. Окреслені вище підходи до побудови емпіричного дослідження семантичного простору репрезентацій студентством соціальної взаємодії та інтерпретації його результатів ґрунтуються на основних положеннях теорії соціального капіталу та теорії дискурсу, які пропонується розглядати як концептуальні основи для вивчення особливостей структурування політичної картини світу студентської молоді щодо соціальної взаємодії.

Семантична модель репрезентацій студентством соціальної взаємодії, побудована в результаті психосемантичного дослідження, містить ознаки міфологічності, ірраціональності та ймовірної суперечливості уявлень респондентів, що виявляється у виразності та розгорнутості значень громадянської суб'єктності та активності при специфічній звуженості смислів щодо громадської

ідентифікації та соціальної довіри. Невиражною є позиція нормативної поведінки та соціальних санкцій. Правомірно припустити, що громадянська залученість, детермінована образами громадянської суб'єктності, недієздатної влади та вузьким радіусом соціальної довіри може почасти мати протестний або пасивно-наглядний характер, жоден з яких не розглядається як сталий фактор консолідації та відтворення суспільства.

Вивчення регіональних культурно-специфічних особливостей репрезентацій студентської молоді, інтерпретація результатів наступного етапу дослідження із застосуванням проєктивних методик, а також додатковий аналіз соціально-політичного дискурсу слугуватимуть перевірці та подальшому уточненню наведених даних та висновків.

Література

1. Дюби Ж. Трехчастная модель, или Представление средневекового общества о самом себе / Жорж Дюби ; (Пер. с фр. Ю. А. Гинзбург). — М.: Языки русской культуры, 2000. — 311 с.
2. Самаркина И. В. Политическая картина мира: опыт и проблемы концептуализации / Ирина Самаркина // Человек. Общество. Управление. — 2012, № 1 — С. 49 — 59.
3. Образы российской власти: от Ельцина до Путина / Под ред. Е.Б. Шестопал. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. — 416 с.
4. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм ; (Пер. с англ. Н. Петренко, О. Иванчук). — Киев : Ника-Центр : Вист-С, 1998. — 392 с.
5. Жадан І. В. Особливості структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан // Психологічні перспективи. — 2014. — Випуск 24. — С.100-112.
6. Позняк С. І. Концептуальні основи дослідження соціального капіталу як чинника громадянського залучення / С. І. Позняк // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М. М. Слюсаревського — К: Міленіум, 2012. — Вип.13. — 75–84.
7. Татарко А. Н. Социально-психологический капитал и предпринимательская активность личности / А. Н. Татарко // Психологический журнал. — 2013. — № 5. — С. 33–45.

8. Coleman, J. S. *Foundations of social theory* / James S. Coleman. – Cambridge, AM : Harvard University Press, 1990. – 1024 p.
9. Nahapiet, J. *Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage* / Janine Nahapiet, Sumantra Ghoshal // *The Academy of Management Review*. – 1998. – 23 (2) – P. 242–266.

Reference

1. DUBY G. (2000) *The Three Orders: Feudal Society Imagined*. Moskva: Yazyki russkoi kultury.
2. Samarkina I. V. (2012) Politicheskaia kartina mira: opyt i problemy kontseptualizatsyi [Political world outlook: experience and problems of conceptualization]. *Chelovek. Obschestvo. Upravleniye* [Individual. Society. Governance], 1, 49 – 59. (rus.)
3. Obrazy rossiiskoi vlasti: ot Eltsyna do Putina [Images of the Russian government: from Eltsyn to Putin] (2009). E.B. Shestopal (Ed.). Moskva: Rossiyskaia politicheskaya entsyklopediya (ROSSPEN).
4. Fromm E. (1998) *To Have or to Be*. Kiev : Nyka-Tsentr : Vyst-S.
5. Zhadan I. V. (2014) Osoblyvosti strukturuvannia tsinnistnoyi skladovoyi politychnoyi kartyny svitu studentskoyi molodi [Peculiarities of structuring value component of youth's political world outlook]. *Psyhologichni perspektyvy* [Psychological perspectives], 24, 100 – 112. (ukr.)
6. Poznyak S. I. (2012) Kontseptualni osnovy doslidzhennia sotsialnoho kapitalu yak chynnyka hromadianskoho zaluchennia [Conceptual foundations of research of social capital as a factor of civic involvement] . In M. M. Sliusarevskiy (Ed.), *Problemy politychnoyi psykholohiyi ta yiyi rol u stanovlenni hromadianyna Ukrayinskoyi derzhavy* [Issues of political psychology and its role in becoming of a citizen of the Ukrainian state] (pp. 75–84). Kyiv: Milenium, (ukr.)
7. Tatarko A. N. (2013) Sotsialno-psikhologicheskii kapital i predprinimatelskaia aktivnost lichnosti [Socio-psychological capital and person's entrepreneurial activity] *Psihologicheskii zhurnal* [Psychological journal], 5, 33–45 (rus).
8. Coleman, J. S. (1990) *Foundations of social theory*. Cambridge, AM : Harvard University Press.
9. Nahapiet, J., Ghoshal S. (1998) *Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage* . *The Academy of Management Review*, 23 (2), 242–266.